

Nr. 5 - Ianuarie 1975

NOI TRACII

BULETIN CIRCULAR TRACOLOGIC

al

CENTRULUI DE STUDII ISTORICE DE LA VENETIA

Milano, Via Larga 11

Venetia, Calle Dragan 4388

Figura strămoşului dac

Fragmentul statuar

DACUL DE LA ATENA

O descoperire arheologică, pe cât de interesantă, pe atât de valoroasă, privind trecutul nostru istoric, a fost făcută la Atena, în Agora, unde o echipă de specialiști americani, care lucrează acolo de mai mulți ani, scot la lumină bogățiile de artă din antichitate. De astă dată e vorba de resturile unui grup statuar în care s-a păstrat chipul unui prizonier dac, îngenunchiat lângă un militar roman, căruia, în statuie, i-au rămas numai picioarele.

Scoaterea la lumină a acestei prețioase piese muzeistice a fost semnalată, în coloanele revistei *Contemporanul* din București, de către Ion Brad, Ambasadorul Republicii Socialiste România la Atena care, cuprins de o firească emoție în fața marmorei antice, spune: „...l-am examinat cu sentimentul că pipăi însăși ființa îndepărtaților mei strămoși...” Chipul dacului face parte dintr-o lucrare de dimensiuni mari, veche de mai bine de 1800 de ani, cioplit probabil în același timp cu Columna lui Traian de la Roma. După lămuririle date D-lui Ion Brad de către Prof. Leslie Shear jr., directorul șantierului arheologic de la Atena, este vorba de o compoziție sculpturală dedicată lui Traian Dacul, adică biruitoarea Dacilor, și a fost găsită, împreună cu alte obiecte prețioase, în biblioteca lui *Titus Flavius Pantainos*, filozof din Atena.

Analizând cu multă atenție expresia feței oșteanului dac, Ambasadorul român Ion Brad constată cu satisfacție și strămoșească mândrie că *Dacul*, înfrânt prin violență de cuceritorul roman, nu-și pleacă totuși capul în fața învingătorului, și pe fața lui nu se citește mila, ci el stă semeț, cu fruntea sus, așa cum a fost totdeauna acest popor mândru și viteaz.

CONTRIBUTII TRACE LA CIVILIZATIA SPIRITUALA ELENA :

H O M E R

de Prof. Sanda DIAMANTESCU

Ceea ce numim istorie este, în primul rând, *istoria civilizației* - adică a progresului tehnic, cultural și moral. Mai mult chiar. Istoria reprezintă treptele civilizației *care au format* pe om, veșnic în căutarea lui însuși și a limitelor sale. În fond aventura umanității, de-a lungul vremii, ne privește pe fiecare în parte; și nu numai simpatetic ori, pur și simplu, din curiozitate - dar în sensul **permanentei** noastre aventuri!

De aceea cunoașterea trecutului ar putea deschide largi perspective și către prezent și asupra viitorului, dacă memoria istoriei n-ar fi atât de scurtă. Cele câteva milenii spre care ne poartă astăzi feluritele descoperiri **arheologice**, ori „antropologice“ (și din care unele, socotite *protoistorie*, apar învăluite în **negura** supozițiilor), nu ne pot da o adevărată **măsură** a condiției umane. Desigur, ceea ce cunoaștem - adică aproximativ vreo zece mii de ani - sînt doar un scurt episod, dacă ne gîndim că **aparitia** omului e apreciată de savanți la circa un **milion de ani** în urmă; iar civilizația s-ar fi **desfășurat de cincizeci** de mii de ani, **ceea ce reprezintă o cifră** destul de prudentă.

Si iată-ne limitați la zece milenii, în care faptele precise apar doar din timp în timp, iar sărăcia informațiilor frînge cronologiile. Ne rămîne, spre a reconstitui trecutul (fie și numai în parte), *ipoteza logică* datorată spiritului de observație pe care savanții îl aplică unei inscripții revelatoare, unei **bucăți** de pămînt ars ori pălăvrăgelilor eline.

Mai sîntem și posesorii unor cutume; un fel de memorie orală, plină de înțelesuri, și - lucrul cel mai important - legendele și mitul. Miturile intră, desigur, în domeniul incert al ipotezelor, fiecare avînd - fără excepție - un *nucleu veridic*.

Cu atît de puține elemente, și lipsind proba stringentă, nu sîntem în stare a reconstitui o lume în toate nuanțele ei. Se poate, în schimb, dobîndi o vedere de ansamblu și *confirmarea prezentului prin trecut*. Iar adevărurile determinate se impun. Si, dacă memoria istoriei este atît de scurtă, experiența trăită cîndva rămîne, latent, conservată într-o operă de artă, într-o scriere, într-o amintire orală; și pe ea se grefează noul elan civilizator.

Poporul elen, n-a fost - după cum susținea Hippolyte Taine - un miracol ireversibil, acel fenomen prestigios al geniului uman făcînd cu propriile-i puteri înconjurul tuturor posibilităților: ci a fost, mai degrabă, *catalizatorul* civilizațiilor anterioare. Așezați **admirabil** la confluența Orientului cu Occidentul și sprijiniți pe coasta însoțită a Mediteranei - astfel, supuși unui climat temperat, - elinii au străbătut în lung și-n lat marea, creînd o lume care-și justifică istoria și prin geografie. Si, în chipul acesta, ei au preluat înțelepciunea altor neamuri, altor culturi.

Cu ajutorul unor minți mereu domnice de a cunoaște - într-o **permanentă devenire** - elinii au sesizat **esențialul și l-au asimilat**. Cu putere de convingere și prin **marele lor**

talent, au reușit să-l transmită generațiilor viitoare. Si nu este oare asta gestul civilizator? Astfel, elinii au devenit dascălii Europei; și va trebui, necentenit, să ne întoarcem la ei. Din păcate însă, elinii cu greu au recunoscut influențele suferite, cât privește cretanii, anatolienii și fenicienii: acestora din urmă le datorau destul de mult, de-ar fi numai bunele maniere, dacă ne gândim la tinerii de neam ales ai aheilor, crescuți de doici și guvernante feniciene (*Odiseea*).

Doar civilizația egipteană pare să-i fi uimit pe vechii elini; și, ceea ce este mai curios, fapt bine atestat istoricește, traco frigenii - cu care aveau granițe comune - s-au bucurat de recunoașterea întregii lumi elenice, altminteri atât de ingrată cu ceilalți vecini.

Incepînd cu Homer, cu Hesiod, cu Eschil, Herodot, Tucidide, Platon, Euripide, Strabon și alții, atât Tracii cât și Geto-Dacii (rudele lor apropiate) sînt adeseori amintiți, în chip admirativ. Se poate vorbi chiar de un fel de snobism elen, și chiar de o adevărată „tracomanie” - mai cu seamă, cât privește Atenă.

Această mare familie, frigiano-iliro-traco-dacă, ce s-a constituit în o puzderie de seminții, acoperea Europa de răsărit și se prelungea pînă departe, dincolo de Asia Mică. Ea formează regate, destul de însemnate și chiar cu nivele superioare de civilizație. Un popor foarte numeros, cum ne spune însuși Herodot: „Tracii sînt cel mai numeros și mai *viguros* popor (meghiston ethnos), după indieni”. Și, dacă Tracii s-au răspîndit în atîtea ținuturi, împrejurarea nu se datorează - cum s-ar putea crede - unui spirit nomad; ei au învederat-o prin stărnicia lor, de cîte ori au găsit o așezare prielnică; ci, mai de grabă, *se datorează unui spirit constructiv*, în expansiunea lui.

Primele mărturii despre Traci se vădesc

o dată cu cea dintîi carte a elenismului; atribuită lui Homer, cu *Iliada*. Tracii sînt acolo adesea citați. Cîte o dată în raport cu fapte vitejești, alte ori în povestiri de vechi legende, intrate în patrimoniul culturii eline.

Zeul războiului, Ares cel nesătul-de-lupte, e socotit - după unele legende - originar din Tracia. Fiica lui, amazoana Penthesilea, nu locuia la stînga Dunării? Și, cînd Ares păcătuiește cu Afrodita și e surprins de Hephaistos, oare el nu fuge rușinat în țara Tracilor? Aceasta ne-o povestește *Odiseea*. Iar în *Iliada*, cînd Ares vrea să-l înfrunte și să-lucidă pe Diomedea, el ia chipul muritorului Acamas, vestită căpetenie a oștilor trace.

Insuși „domnul oștirii”, Agamemnon, are obirșii trace. Frigianul Pelops este tatăl lui Atreu și - prin urmăre - bunicul Atridului Agamemnon. (Tradiția elenă o consemnează: Sofocle, Herodot, Tucidide, Strabon și alții). Impresionantă osmoză, care va reveni mereu în cursul istoriei.

Pelops este socotit, deopotrivă, aheu și traco-frigian. El revendică două seminții, pentru că există la elini un pronunțat gust pentru genealogii complicate și strălucite. A fi Trac are, de fapt, valoarea unui simbol: acel al temperamentului impetuos și războinic, al sufletului ce și-a păstrat *puritatea timpurilor străvechi*. Iată de ce Pelops, (care era departe de a fi un caz izolat), asociază virtuților eline și pe cele trace.

Dar, la distanța la care ne aflăm astăzi față de acele vremuri, toate nuanțele se pierd. Savanții sînt uneori subiectivi și formulează teorii variate și contradictorii. Unii dintre ei văd pretutindeni poporul elen și reconstituiesc etapele civilizației din antichitate exclusiv cu ajutorul elinilor. Alții au *iliro-sau tracomanii*. Este infinit probabil că fluiditatea granițelor a putut înlesni feno-

menele de întrepătrundere. Și, tocmai de aceea, migrațiile au fost atât de frecvente.

Omul cunoașterii descoperea pământul, pas cu pas, și valuri de populație veneau să cimenteze o lume încă în efervescență. Si nu trebuie să ne mire că Tracii vor influența neamul elinilor care, la rîndul lui, va înrîuri - mult mai tîrziu - pe Traci, vîdindu-se astfel certe afinități!

Secolul al XIV-lea î.e.n. a fost, în Mediterană, un secol de lumină și de poezie. O adevărată Renaștere intelectuală, datorată influenței semite și presiunii noilor idei anatoliene, filtrate desigur prin „geniul“ mediteranean. Domnea pe atunci un climat intelectual, radiant în multe ținuturi, probîndu-se astfel cît de mult se circula în lumile vechi. Babilonienii aveau să se ocupe cu precădere de gramatici și dicționare. Dar se vor găsi (într-o bibliotecă asiriană) douăsprezece tablete cuprinzînd tulburătorul poem babilonian -epico-dramatic- al lui Ghilgameș.

Egiptienii erau mai artiști. Cartea Morților a fost scrisă în versuri. Cărțile de morală, sau de magie, sînt uneori poeme. Iar poezia lirică - închinată dragostei - seamănă, surprinzător de mult, cu poezia romanticilor din veacul trecut.

Aheii n-au lăsat încă nici un fel de literatură, cu toate că s-au putut găsi nenumărate tablete miceniene; dar toate înregistrau doar chestiuni de ordin administrativ. Totuși, rămîne un nume astăzi, acel al lui *Orfeu, prinț Trac* și părintele poeziei și al muzicii eline: simbolul liricii și al căsniciei perfecte.

În *Iliada* Orfeu nu este consemnat. De abia poetul imnic Pindar are să amintească (la începutul secolului al cincilea î.e.n.) existența și sensurile mesajului lui Orfeu, care întruchipa, pentru elenism, poezia însăși.

Dar Homer pomenește de aedul Thamyris, acel care a îndrăznit să înfrunte muzele, pretinzînd că le-ar întrece în meșteșugul poetic. Infuriate, muzele îl pedepsesc și iau vederea și Thamyris rămîne un biet cerșetor infirm, care cîntă rătăcind pe drumurile trace. Va trebui să amintim că și Homer este orb, conform unei vechi tradiții. Oare orbirea este simbolul artistului creator, suferința fiind prețul puterii de creație? Sau, potrivit unei alte concepții antice, artistul este investit cu *vederea interioară* și orb față de lumea *cotidiană* din jurul lui? Iată primul aed Trac, consemnat în literatura elenă, în cîntul al II-lea din *Iliada*.

Este indiscutabil că Tracii aveau o lungă tradiție a poeziei și a muzicii, în acel moment cînd se presupune că a fost redactată *Iliada*, adică în jurul celui de al optulea veac î.e.n. Invățăatul francez Jean Naudou - în *Histoire Universelle*, I. pag. 91 (Paris, *Pleiade*, 1956) - pretinde, și pe drept cuvînt, că *elinii atribuiau Tracilor invenția muzicii și a poeziei*. Orfeu și Musaios, după Jean Naudou: „erau unul și celălalt originari din Tracia și, potrivit cronicilor eline, au trăit în veacul al XIV-lea î.e.n., în plină *perioadă lusaciană*“.

Iliada ne mai prezintă încă o legendă tracă. Licurg, rege Trac, (numele înseamnă „furios și cutezător ca un lup“, lupul fiind simbolul neamurilor traco-dace!), îndrăznește să-l înfrunte în luptă pe zeul Dionysos, care voia să-și întemeieze, în Tracia, cultul religios. Licurg izbutește să-l alunge. Dar semeția de a fi înfruntat pe un Nemuritor este pedepsită. Puțin timp după aceea, regele orbește și moare.

Legenda regelui trac Licurg a mai fost tratată și de către Eschil, într-o vestită trilogie, din care din păcate, n-au putut ajunge pînă la noi decît unele versuri răslețe.

Adevărul este că Licurg - Tracul - pare să fi fost un spirit conservator. El va fi opus lui Dionysos cultul imemorial al lui Zamolxis, pe care tradiția greacă, printre alții, consemnată de Diogenes Laertios - îl asimila zeului *Cronos*.

De abia în al zecelea cînt al *Iliadei*, adică în celebra „Dolonia“, Homer îi descrie cel mai bine pe Traci. Aici ne este înfățișat regele Tracilor - văr al lui Orfeu, după mitografiilor tardivi, - Rhesos! Și ni se descrie, în *Iliada*, armura lui din aur, cum și „vestiții telegarii“. Deosebit de interesant este faptul că tot acest cînt (al X-lea), pare construit astfel, ca Tracii să apară extrem de pregnant, și în toată strălucirea lor.

Episodul lui Dolon, al unui personaj vulgar și lipsit de relief, servește neîndoielnic doar ca un pretext pentru a-i anunța pe Traci. Si abilitate de mare scriitor, (Homer își construiește admirabil opera), Tracii sosesc tîrziu la Troia. În „catalogul“ din al doilea cînt al *Iliadei*, unde toate „vestitele ajutoare“ ale Troienilor sînt înfățișate, Rhesos și cu telegarii săi nu apar; ei vin către jumătatea poemului, ceea ce este un prilej de a-i prezenta separat - acordîndu-li-se o mare însemnătate. Dar să-i dăm cuvîntul lui Homer, atunci cînd îl face pe spionul Dolon să vorbească:

Sosiră Tracii, de departe
Si sînt, acum, în dreptul taberii troiene.
Cu Rhesos rege-n frunte, fiu al lui Eto-
neus,
Stăpînul cailor cei mai frumoși pe care
ochii mei i-au văzut vreodată;
În aur și argint e caru-i ferecat;
Acoperit de aur e regele Rhesos,
Cu arme de aur - uriașe arme ,
Pe măsura zeilor cei-fără-de-moarte.

Iată cum îi prezintă Dolon (sau, mai bine spus, Homer). Mai tîrziu, cînd Dolon

zace doborît și caii lui Rhesos au fost răpiți de Diomedea și Ulise, iar Rhesos ucis, iată ce ne spune bătrînul și înțeleptul Nestor (*Iliada*, cîntul al X-lea):

Lăudate Ulise, eroul Danailor,
Cum de-ați izbutit să răpiți telegarii?
V-ați strecurat cumva în oastea Ilionului,
Ori fost-au un dar al zeilor slăviți?
Furat-au sirepii frumusețea lor din stră-
lucirea soarelui?

Adesea m-am luptat cu ostașii troieni;

Dar nicicînd n-am văzut mai semeți tele-
garii.

Doar zeii puteau să vi-i aducă-n dar.

Cei mai frumoși și cei mai buni cai erau, în lumea homerică, caii traci. Tracul Erichthonios avea vestiți sirepi, „sprinteni ca vîntul“, căci vîntul Boreas, sosit din Tracia, suflase asupra cîmpului unde iepele pășteau. Se poate închipui o mai subtilă metaforă?

Este de necontestat că tonul pe care-l folosește Homer în legătură cu lumea tracă (așa cum o prezintă el, și în *Iliada* și în *Odi-seea*) vădește cît se poate de lămurit că, în vremurile eroice ale elinilor, civilizațiile miceniană și cea tracă erau - desigur, - la același nivel, sau chiar cea traco-frigiană avea o oarecare superioritate prin contactul mai direct cu marea civilizație babiloniană. Mai tîrziu, după invazia iliro-doriană (cînd aheii se vor refugia în Atica și pe coasta Asiei Mici), anume după cei trei sute de ani considerați evul mediu grec, civilizația elenă și cea tracă se vor distanța considerabil. Elinii vor progresa, atingînd limitele superioare ale puterii de sinteză și de analiză, pe cîtă vreme Tracii vor continua să rămîină în stadiul unei civilizații arhaice.

Si, după ce elinii vor întemeia colonii în Tracia (veacul al șaselea î.e.n.), Tracii vor pierde spiritul și forța lor creatoare și entuziasmul liric; și, cu toate că Tracii vor

imprumuta, cîte odată cu mare supleță, forme ale civilizației elene, geniul lor specific va intra într-o lungă letargie.

Începutul cîntului al XIII-lea din *Iliada* este considerat, de susținătorii teoriei că epopeea a fost scrisă de mai mulți autori, ca fiind foarte vechi, după cum - în sensul aceleiași ipoteze - toate pasajele în care se vorbește despre Traci, ar fi arhaice. În primele versuri ale cîntului al XIII-lea, Zeus își îndreaptă privirile, din ce în ce mai mult, spre nordul Troiei. Astfel, zărește întii pe Tracii strunitori-de-cai, apoi pe Misieni (popor ce locuia la dreapta Dunării), pentru ca după aceea să-i vadă pe Abii, un popor despre care cunoaștem foarte puține lucruri, fiind considerați, de literatura elenă, o seminție fabuloasă. Hotărît că aceștia nu puteau fi „nomazi“, așa cum pretindea Strabon. Este mai curînd, vorba de Geto-Daci. Homer îi numește pe Abii: „cei mai drepti dintre oameni“. Iar Herodot, pomenind în a patra carte (capitolul 93) despre Geți, le spune și el: „cei mai drepti dintre Traci“, și se folosește de același superlativ elen „dikaiotatoi“.

Dacă războiul de la Troia, care este ultimul episod al expansiunii aheene, și civilizația aheeană ea însăși, s-au consumat către anii 1250 î.e.n., apare limpede că năruirea Ilionului se va fi pornit încă din prima jumătate a veacului al treisprezecelea. Elenistul german Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff susținuse - cu marea-i autoritate în materie - despre conflictul troian că ar fi fost o *afacere tracă*.

Ilionul este întemeiat de un trac, Ilos. Ascendența lui Priam este tracă. Tatăl He-cubei, al soției lui Priam, ni se arată că este un prinț frigian: Dymas (despre care citim în cîntul al XVI-lea din *Iliada*). Atrizii reclamă și ei sînge trac, după cum bine se știe. În așa fel încît vestitul savant belgian André Severyns crede, în cartea sa *Grèce et Proche Orient avant Homère*, că Troia va fi fost înființată de un popor venit din Iliria, ori din altă regiune a Europei balcanice. Același, prevalîndu-se de mărturia faimoasă a lui Strabon, ne declară: „În momentul războiului troian, Troada era locuită de un trib originar din Iliria“; pentru ca, mai departe, să ne spună: „Dardanii, Frigienii, Teucrîi și Filistinii (Philistinii) veneau din regiunea Dunării“.

Aceste seminții trace, astăzi, nu mai sînt simple genealogii mitologice; ele înseamnă: concepții, obiceiuri, aspirații. Uni-versul *Iliadei* va sluji de îndreptar- aproape ca o biblie - elenismului de mai tîrziu. Poe-mele homerice reprezintă conștiința unor civilizații, o vastă frescă a unor epoci. O antologie (în sensul *Vechiului Testament*), unde sînt cuprinse legende și mituri, sădite pe fapte reale. O parte din ele sînt datorate și *geniului trac!*

Astfel, pe lîngă geniul elen și influențele civilizatoare semite, *Iliada* transmite posterității concepțiile puternicei trăiri trace: fondul venerabil al unor arhaice inspirații, surse de civilizații.

Monede romane, de bronz, din sec. IV-V e.n., găsite la ORȘOVA și păstrate în Muzeul din Lugoj (După E. Chirilă, N. Gudea, și I. Stratan - APULUM, XI, 1973)

LE CARACTERE DES ETABLISSEMENTS OPPIDANS CHEZ LES DACO - GETES

par ION HORATIU CRISAN

Les nombreuses recherches entreprises surtout après la seconde guerre mondiale, sur la totalité du territoire balcano-danubien habité par les daco-gètes ont abouti à compléter substantiellement la série des établissements fortifiés. Ce qui les rapproche c'est leur emplacement sur les hauteurs, sur les promontoires isolés ou sur les pics rocheux naturellement protégés. Nous désirons concentrer notre attention sur les établissements fortifiés appartenant à l'époque Latène. Certains apparaissent aux III-II siècles avant notre ère; et même plus tôt, tandis que les autres seront constitués seulement au 1er s. av.n.è. Ils peuvent être partagés en quatre catégories: les grands établissements fortifiés, caractérisés par une intense vie économique, richement peuplés, ayant habituellement une place destinée à la défense: l'acropole. Ce type est celui des centres économiques, politiques, religieux toujours placés dans les régions où la population était compacte. Le mot daco-gète qui couvre cette notion est *dava*, dont les sources littéraires et épigraphiques nous en font mention. Nombre d'établissements importants étaient munis de murs bâtis en pierre, nombre ont seulement les traditionnels fossés et remparts qui veulent transformer l'acropole en une place inexpugnable. Le plus communément, les deux systèmes se rallient. On retrouve les mêmes dans le monde celtique, les *oppida*, constituant des agglomérations de type proto-urbain, accomplissant, en effet, les fonctions des cités du monde méditerranéen comme l'indique leur aspect

édilitaire. (1).

La seconde catégorie est constituée par les forts, les citadelles proprement dites, dont le caractère est par excellence militaire. Il est bien probable que la plupart des établissements de ce type ont servi de résidence aux personnages marquants de la société daco-gète. Là pouvaient résider les hauts fonctionnaires de la cour royale dace et surtout les dignitaires ayant des charges militaires. Il existe encore des petites fortifications, soit isolées soit adjacentes à des citadelles qui par conséquent, constituaient leurs avant-postes. La quatrième catégorie est formée par les citadelles servant de refuge, placées sur des hauteurs difficilement accessibles mais faciles à défendre, munies de remparts, fossés, palissades ou même de murs en pierre. Naturellement elles étaient habitées accidentellement si le danger y forçait la population.

Dans le cas des établissements fortifiés celtiques, le mot couramment employé est celui d'*oppidum*. La notion telle quelle, pose encore des problèmes, constituant un sujet de controverses, et rien ne nous laisse entrevoir la cristallisation d'un point de vue commun chez les savants intéressés (2): Les auteurs latins et notamment César ont utilisé la notion dans un sens large, désignant toutes les places et les établissements celtiques fortifiés. Ceux qui étaient habités seulement en cas de danger; ils occupaient des surfaces moins étendues, la fortification étant naturelle ou complétée par des éléments artificiels. Il y en a d'autres qui, occupant de

vastes surfaces, permettaient une vie intense et stable et présentaient des caractères proto - ou même urbains. Pour les auteurs antiques l'existence de n'importe quel système défensif était suffisante pour utiliser le mot **oppidum**. Les historiens modernes, suivant les Anciens, emploient la notion pour désigner tout genre de fortification celtique. Par contre, nombre de savants, parmi lesquels rappelons le prof. W. Dehn, prétendent l'utilisation de ce terme seulement pour ce qui concerne les agglomérations fortifiées, de caractère proto-urbain, que l'on peut situer au courant du Latène tardif, (3). Leurs caractéristiques, dans la seconde acception, seraient: la position centrale dans une région plus ou moins habitée, le caractère de citadelle donné par le mur d'enceinte à la construction duquel on pouvait utiliser diverses techniques (fréquemment le **murus gallicus**), les portes (parfois les **Zangentore**) et l'emplacement sur les noeuds routiers. Elles sont habitées d'une manière intense et durable, et constituent les centres de la production et de la vente des marchandises. Habituellement, leur division se fait en quartiers, ces établissements accomplissant des fonctions administratives, à l'intérieur, parfois; fonctionne un ou plusieurs ateliers monétaires (4).

Le prof. W. Dehn distingue trois groupes de fortifications celtiques: les **oppida** typiques dont les caractères ont été établis plus haut, nommés les **oppida tribales**. (**Stammes-oppida** ou **Tribal-oppida**), puis les **oppida** de type Fécamp, rencontrés chez les Belges et munis seulement d'un rempart et d'une fosse, et, finalement, les forts côtiers (**Küstenforts**, **Cliff-Castles**) des vénètes. (5)

En analysant les commentaires de César nous constatons que le mot **urbs** est parfois synonyme d'**oppidum** et que, pour la même

localité il utilise volontiers les deux mots. Par exemple les établissements d'Alesia (**oppidum**, VII, 68, 1; **urbs**, VII, 68, 2), Gergovia (**oppidum**, VII, 4, 2, **urbs**, VII, 36, 1; VII, 15, 1) ou Avaricum (**oppidum**, VII, 13, 2; **urbs**, VII, 15, 4). Cette double désignation est naturelle si l'on pense qu'il s'agit de l'opinion d'un citoyen romain, pour lequel **urbs** signifiait ville de type romain, notamment Rome et ses édifices, son système urbain, administratif etc. Or, les établissements celtiques assiégés ou conquis par César ne leur ressemblaient point. D'autre part, c'était leur fonction et divers traits généralement caractéristiques aux villes qui permettaient un rapprochement de sens.

Voilà la raison pour laquelle César les nommait successivement **oppida** et **urbes**, en les distinguant de **vici** (villages) ou **aedificia**, qui étaient des maisons isolées. On rencontre, chez César aussi le mot **castrum** pour les postes fortifiés habités en permanence ou bien en cas fortuit. Une autre conclusion fournie par le texte de César se rapporte au grand nombre d'établissements fortifiés existant en Gaule.

(a suivre)

1) C. Daicoviciu, dans *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 275 et p. 317.

2) Cf. par ex. S.J. De Laet, *Fortifications de l'époque de La Tène en Belgique*, dans *Archéologické rozhledy*, XXIII, 4, 1971, p. 432-450.

3) W. Dehn, *Die gallische „Oppida“ bei Cäsar*, dans *Saalburg. JB.*, X, 1951, p. 36-49; dans *Germania*, 1952, p. 280-287.

4) R. Geusen, *Beobachtungen zur Lage und Umgebung des Oppidum Amöneburg Kr. Marburg*, dans vol. *Marburger Beiträge zur Archäologie der Kelten*, Festschr. W. Dehn, 1969, p. 20-29.

5) W. Dehn, *Einige Bemerkungen zur Erforschung gallischer Oppida in Frankreich*, dans *Arch.rozl.*, XXIII, 4, 1971, p. 398.